

Bagaméri Bernadett¹

Antal Imola²

Az iskolai zaklatás összefüggései a fiatal felnőttkori személyiségvonásokkal és önértékeléssel

Kivonat

Kutatásunk célja megvizsgálni az iskoláskorban a társak részéről elszenvedett zaklatás jellemzőit fiatal felnőttek retrospektív vizsgálata alapján, továbbá a viktimizáció és zaklatói viselkedés összefüggéseit a fiatal felnőttkori személyiségvonásokkal és önértékeléssel.

Kutatásunkban kérdőíves felmérést végeztünk romániai (erdélyi) és magyarországi magyar fiatal felnőttek között. Az iskolai zaklatást egy három részből álló leíró jellegű, önbeszámoló kérdéssorozattal mértük fel, amit az EU Kids Online elnevezésű kutatásban dolgoztak ki és használtak (Livingstone és mtsai, 2011). A személyiség mérésére a Big Five Inventory (BFI) 44 itemes önbeszámoló kérdőívet alkalmaztuk ($\alpha = 0,71$), mely a személyiséget öt alapvető dimenzió mentén méri, ezek a következők: extravertió, barátságosság, lelkiismeretesség, neuroticizmus és nyitottság. Az önértékelés felmérése a Rosenberg Önbecsülés Skála segítségével valósult meg ($\alpha = 0,72$).

A résztvevők kiválasztása kényelmi mintavétel által valósult meg, a személyek a vizsgálatvezetők számára hozzáférhető magyar anyanyelvű fiatal felnőtt populáció köréből kerültek ki. Összesen 209 személy töltötte ki a kérdőíveket, életkoruk 17 és 34 év közötti.

Eredményeink alapján az egyetemisták nagy része, 77,7%-a tapasztalt gyerekkorában iskolai zaklatást, 23,8%-a minden nap vagy szinte minden nap, és 23,1%-a azt vallotta, hogy zaklatott másokat iskolai éve alatt.

A zaklatás és a személyiségvonások kapcsolata szempontjából elmondható, hogy az iskolai zaklatás áldozatai jelentősen introvertáltabbak és neurotikusabbak, mint a zaklatást nem tapasztalt társaik, és a zaklatás elszenvedésének gyakorisága jelentősen befolyásolja az extravertió, a barátságosság és a nyitottság vonásait. A zaklatás elkövetőivel kapcsolatban elmondható, hogy kevésbé lelkiismeretesek, mint nem zaklató társaik.

Eredményeink rámutatnak arra is, hogy a fiatalok közel fele nem beszélt senkinek a történetekről, csak 28%-uk kért segítséget egy felnőttől, és csak 13%-uk kapott valóban segítséget.

Eredményeink egyértelműen hangsúlyozzák a zaklatás elleni iskolai politikák kidolgozásának fontosságát, amelyek kifejezetten foglalkoznak a megelőzéssel, de a megküzdéssel és a szakmai segítség lehetővé tételével is.

Kulcsszavak: iskolai zaklatás, személyiségvonások, önértékelés

1 A szerző mesteris hallgató a Debreceni Egyetemen. E-mail: bagameribernadett@yahoo.com.

2 A szerző a szociológia doktora, egyetemi docens, pszichológus a BBTE Szociológia és Szociális Munka Intézetében. E-mail: imolaan@yahoo.com.

Abstract. The Relationship Between Bullying Experiences, Young Adult's Personality and Self-esteem

The aim of the research is to analyse the bullying suffered during school age, as well as the relationship between bullying experiences and young adult's personality along the Big5 personality traits, as well as global self-esteem.

The study involved 209 young adults between the ages of 17 and 34, with a mean age of 21 years. The tools used in the survey are a demographic questionnaire, a self-reporting bullying questionnaire, the Big Five Inventory (BFI), and the Rosenberg Self-Esteem Scale. The research uses a correlation strategy, the statistical tests used in the data processing are descriptive statistics, independent sample t-test, Pearson's correlation and analysis of variance (anova).

According to our results, a large proportion (77.7%) of respondents experienced bullying in school as children, 23.8% every day or almost every. 23.1% admitted they harassed others during their school years.

Regarding the personality traits, the results show that individuals who had experienced school bullying are significantly more neurotic and less extraverted than their than their unexperienced peers, and more frequently bullying is associated with lower extraversion, lower friendliness, and greater openness. Persons who had committed bullying are significantly less conscientious than their peers who have not.

As for help-seeking behaviour, nearly half of young people did not tell anyone about what had happened, only 28% sought help from an adult and only 13% actually received help.

These results clearly stress the importance of developing school policies against bullying, which specifically address prevention, but also intervention.

Keywords: bullying, personality, self-esteem

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article

Bagaméri Bernadett – Antal Imola (2020). Az iskolai zaklatás összefüggései a fiatal felnőttkori személyiségvonásokkal és önértékeléssel. *Erdélyi Társadalom*, 18(1), 93–115. <https://doi.org/10.17177/77171.243>

A tanulmány ingyenesen letölthető a CEEOL-ról: <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=928> és a GESIS adatbázisából: <http://www.da-ra.de/dara/search?lang=en&mdleng=en>.

BEVEZETÉS

Az iskolai zaklatás olyan általánosan elterjedt jelenség a tanintézményekben, amely a legtöbb gyermek életét végigkísérheti az óvodától kezdve a középiskoláig, sőt annál tovább, a tanulmányok végezetéig. Coloroso (2014) szerint a kiskamaszok nagy része mindennapos jelenségnek tartja, és minden hetedik diák tapasztalt vagy követett el iskolai zaklatást. Karikari és mtsai (2020) metaanalitikus tanulmányukban 17,9–30,9%-ra becsülik a zaklatást tapasztaló iskolás gyerekek arányát az AEÁ-ban. Az EU Kids Online kutatás adatai alapján a romániai 9–16 éves gyerekek 38,7%-át érte a kutatást megelőző évben zaklatás, 5%-át napi rendszerességgel, és 9,7%-uk vallotta be, hogy zaklatott másokat (Tőkés és mtsai, 2012). Cho és Lee 2018-as kutatásukban azt tapasztalták, hogy a 10–17 éves kínai diákok 10,7%-a fizikailag bántalmazott

másokat, és 13,3% vallotta azt, hogy volt része fizikai zaklatásban. A résztvevők 25,2%-a verbálisan zaklatott másokat, és 36,8%-a szenvedett el verbális zaklatást. 17,5% volt szociális zaklató és 34,9% volt szociálisan zaklatott. A diákok 4,7%-a volt fizikai, 16%-a verbális és 11,2%-a szociális zaklató-áldozat.

A zaklatás káros hatásait világszerte számos kutatási eredmény igazolta (Nuñez-Fadda és mtsai, 2020; Chen, 2019; Buda, 2015; Sanders & Phye, 2004): ezek között említhető az iskolai teljesítmény romlása, a figyelemzavar, koncentrációs nehézségek, az iskolába járástól való félelem és az iskolakerülés. Az internalizációs problémák közül megemlíthető az elszigetelődés, a depresszió, szorongás, az öngyilkossági szándék, illetve kivitelezett öngyilkosság, az externalizációs problémák közül pedig például az erőszakos és bűnözői viselkedés, valamint a kockázatos szexuális viselkedés. Továbbá összefüggésbe hozták a dohányzással, az alkohol- és drogfogyasztással is.

A zaklatás vagy bullying kutatásának legismertebb alakja Dan Olweus, ő emelte be a jelenséget a tudomány érdeklődési körébe, és 1970-től elindította annak tudományos vizsgálatát. A bullying mára már elterjedt kifejezés az angol nyelvben és a magyar nyelvű szakirodalomban is, mely pontosan tükrözi a jelenség lényegét: romboló jellegű és ismétlődő magatartásforma. A bullying az, amire magyarul zaklatásként utalnak, és jelentéséhez hozzátartozik a megfélemlítés, kínzás, erőszakoskodás, bosszantás, gyötrés és sanyargatás (Buda és mtsai, 2008).

Olweus 1973-as meghatározása szerint „a diákot zaklatás vagy elnyomás éri akkor, ha ismétlődően és hosszú időn keresztül negatív cselekedeteknek teszi ki egy vagy több más diák”. Negatív cselekedet ebben az értelemben az, „ha valaki szándékosan sérülést vagy kényelmetlenséget okoz – vagy próbál okozni – másnak, ami tulajdonképpen megegyezik az agresszív viselkedés definíciójával” (Olweus, 1999, 718). A zaklatás definíciójához hozzátartozik az is, hogy a zaklató fél és az áldozat között aszimmetrikus hatalmi viszony áll fenn, tehát hiányzik a hatalmi egyensúly. Coie és munkatársai 1991-ben a zaklatás funkcióját figyelembe véve úgy határozták azt meg, mint „olyan proaktív agressziót, amelynek célja a mások feletti dominancia megszerzése” (Coie, Dodge, Terry, & Wright, 1991, 812–826). Sijtsema és munkatársai szerint pedig a zaklatás legfontosabb célja „az észlelt népszerűség, a presztízs növelése” (Sijtsema, Veenstra, Lindenberg, & Salmivalli, 2009).

AZ ISKOLAI ZAKLATÁSBAN RÉSZT VEVŐ SZEREPLŐK

Az iskolai zaklatásban a csoport – jelen esetben egy osztályközösség – minden tagja részt vesz, és szerepet vállal aktív vagy passzív módon, attól függetlenül, hogy közvetlenül nem az áldozat vagy a zaklató szerepét ölti magára.

Zaklatók

Smith (2004, 98–103) meghatározásában „a zaklató olyan személy, aki ismétlődő agresszív viselkedést mutat, amely ártó szándékkal irányul másokra, és amely végeredményben »szisztematikus hatalmi abúzus«, »a hatalommal való rendszeres visszaélés«”.

Coloroso (2014) szerint két egyforma képességű gyermek rivalizálását nem nevezhetjük zaklatásnak, ehhez az szükséges, hogy a zaklató dominánsabb, erősebb vagy „rangban” magasabb

pozícióban legyen az áldozatánál. Olweus szerint a zaklatók agresszívok, erősek, dominánsak, nem érznek empátiát áldozataik iránt, nem tartják hibának azt, amit tesznek (Buda, 2015). A zaklató szándékosan okoz fájdalmat az áldozatnak, örömet okoz számára a másik szenvedésének látványa. A zaklatás alapja a megvetés, a zaklató értéktelennek, alacsonyabb rendűnek tekinti áldozatát, aminek következtében úgy érzi, hogy szabadon bántalmazhatja, hatalmat gyakorolhat fölötte (Coloroso, 2014). A fenyegetettség a zaklatás ismétlődő jellegére utal, az áldozat fenyegetve érzi magát, mert tudja, hogy az ellene irányuló cselekvés bármikor megismétlődhet. A terror fokozottabb mértékű zaklatás esetén jelenik meg, annak következtében, hogy a zaklató rendszeres támadások révén megfélemlíti az áldozatát, aki tehetetlenné válik vele szemben.

A zaklatókra magasabb pszichotizmus és vezetői törekvések jellemzőek, valamint fizikailag erősebbnek, az erőszak iránt elfogadóbbnak, extravertáltabbnak mutatkoznak (Sanders & Phye, 2004). Jellemzően bizonytalanok, agresszívek és hiányzik belőlük az empátia, azonban ez nem mondható el minden egyes zaklatóról, más kutatások szerint a zaklatók egy részéről elmondható, hogy magas önértékelésűek, jó szociális készségekkel rendelkeznek és népszerűek a társaik körében (Shetgiri, Espelage & Carroll, 2015).

Áldozatok

Számos ok miatt válhat valaki áldozattá, például azért, mert ő a legfiatalabb, sovány vagy kövér, alacsony vagy magas, tehetséges vagy jó képességű, traumatizált, gazdag vagy szegény családból származik, félénk, zárkózott, csendes, szerény vagy érzékeny. Zaklatás érhet valakit etnikai hovatartozása, neme, származása, szexuális orientációja, vallása, testi hibái vagy fogyatékosága miatt, és még sorolhatnánk (Coloroso, 2014). Buda (2015) szerint az áldozat csökkent értékűnek érzi magát, a problémáival egyedül nem tud megküzdeni, népszerűsége a társak között csökken, és ennek hatására egyre visszahúzódóbbá válik, így ő maga is tovább fokozza az elszigetelődését, hozzájárulva ezáltal a zaklatás fennmaradásához.

A passzív áldozatok jellemzően érzékenyebbek társaiknál, kevésbé asszertívak, szorongóak, bizonytalanok, vagy fizikailag kisebbek, gyengébbek másoknál. Nehéz számukra a beilleszkedés, és nehezen szereznek barátokat (Sanders & Phye, 2004). A proaktív vagy agresszív áldozatok azok, akik agresszióval vagy zaklatással válaszolnak a bullying elszენvedésére. Őket nevezhetjük zaklató-áldozatoknak is. A bullying résztvevői közül ez a csoport a legveszélyeztetettebb a negatív következmények szempontjából, szociálisan elszigeteltebbek társaiknál, több internalizációs és externalizációs problémával küzdenek, és őket kedvelik a legkevésbé a társaik és a felnőttek (Sanders & Phye, 2004).

Szemlélők

Sutton és mtsai (2001) a zaklatást csoportjelenségnek tekinti, amely nem redukálható csupán a zaklató és áldozata közötti interakcióra. A legtöbb diák közvetlen vagy közvetett módon bevonódik az iskolai környezetében zajló bullyingba (Sanders & Phye, 2004). Pepler és Creig 1995-ben azt találta, hogy a diákok 85%-a részt vesz a zaklatásban akár úgy, hogy tanúja volt annak, akár úgy, hogy hallott a történekről. A zaklatás szereplőinek jelentős részét tehát az eseményeket szemlélők alkotják. Coloroso (2014) a szemlélőket három csoportja oszítja, a közönyös báméskodók, a lehetséges védelmezők és az áldozat védelmezői kategóriáira. Bár a szemlélők végignézik az áldozat szenvedéseit, a többségük mégsem siet a társa segítségére.

Á ZAKLATÓ VISELKEDÉS ÉS AZ ÁLDOZATTÁ VÁLÁS LEHETSÉGES KOCKÁZATI TÉNYEZŐI

Az ökológiai modellek különösen hasznosak az iskolai zaklatás tanulmányozására, mivel összefoglalják egyrészt a különböző szintű kockázati tényezőket (egyéni, családi, iskolai és közösségi), másrészt szervezett keretet biztosítanak a tényezők közötti kölcsönhatások vizsgálatához (Nuñez-Fadda és mtsai, 2020).

Egyéni kockázati tényezői az áldozattá válásnak Troop-Gordon (2017) szerint az internalizációs problémák, a negatív érzelmek, mint a depresszió és szorongás. Ezek sérülékenységet, sebezhetőséget közvetíthetnek a társak felé. A szociális izoláció szintén magas rizikót jelent az áldozattá válás szempontjából. Mivel ennek mértéke megnövekszik iskolaváltáskor, az áldozattá válás kockázata is megnő, és az új csoportba beilleszkedni képtelen személyek könnyen válhatnak zaklatás áldozatává. Sérülékenységet okoz továbbá a társak közötti alacsony státusz is, ami magába foglalja az alacsony népszerűséget és társak általi elfogadottságot. Serdülőkorban vérszen magas a testsúly miatti áldozattá válás mértéke, valamint a szexuális kisebbséghez tartozó fiatalok is nagy arányban számolnak be arról, hogy iskolai zaklatás áldozataivá váltak. Így tehát a nemi identitás átlagtól való eltérése is rizikótényezőt jelent az áldozattá válás szempontjából (Bacchini és mtsai, 2020).

Kljakovic & Hunt (2016) metaanalitikus tanulmányában hangsúlyozza, hogy a meglévő kutatások alapján nagyon kevés tényező azonosítható, mely megbízható módon előjelezne az áldozattá vagy elkövetővé válást. Négy-négy tényezőt azonosítottak: az áldozattá válás szempontjából az előzetes viktimizációt, a viselkedészavarokat, az internalizációs problémákat és a szociális nehézségeket, az elkövetés szempontjából pedig szintén a viselkedészavarokat és a szociális nehézségeket, ezek mellett pedig az iskolai problémákat és az életkort.

Silva, Lima, Barreirab és Acioli 2019-es kutatásának célja, hogy feltárja azokat a különbségeket, amelyek a zaklatás elkövetői és áldozatai között, a bullying előfordulása és a hozzákapcsolódó faktorok mentén fennállnak. A kutatásban 15 és 19 év közötti serdülők vettek részt. Az eredmények szerint a résztvevők 8,35%-a bullying áldozata, 21,26%-a elkövető és 2%-a zaklató és áldozat is egyben. A másság érzése magas kockázati tényező a bullyingba való bevonódás tekintetében, függetlenül az abban betöltött szereptől. Az áldozatszerep kapcsolatban áll az alacsony önértékeléssel, a nyugtató gyógyszerek használatával és a női nemmel. A törvénytörtő viselkedés protektív tényezőnek bizonyult az áldozattá válással szemben. Az elkövetői szereppel kapcsolatban áll a férfi nem, a túlzott alkoholfogyasztás, a gyenge iskolai teljesítmény, a törvénytörtő viselkedés és a társak közötti erőszak elfogadása egyik vagy mindkét nemre vonatkozóan. Az elkövetővé válással szemben védőfaktor a saját vélemény megvédésének hiánya.

Book, Volk és Hosker (2012) evolúciós megközelítésben vizsgálták a bullying jelenséget. A kutatás azt feltételezi, hogy az agresszor viselkedését kettős kontroll jellemzi, azaz szelektíven, helyzettől függően alkalmaz agressziót céljai elérése érdekében – kizárólag nála gyengébb és szociális státuszát nem veszélyeztető áldozattal szemben –, emellett pedig rendelkeznek a támogató szociális kapcsolatok fenntartásának képességével is. A vizsgálat célja igazolni a bullying evolúciósan adaptív jellegét, és megcáfolni azt a sztereotípiát, miszerint a zaklatók kegyetlen agresszorok. A kutatást 10 és 18 év közötti serdülő fiatalokkal végezték. Az eredmények nem találtak kapcsolatot a barátságosság, a reaktív agresszió és a bullying között, az instrumentális

agresszió viszont jelentősen előrejelezte a bullying megjelenését. Következésképpen tehát elmondható, hogy az agresszorok célratorően választják meg adott helyzetben az agresszív magatartást, emellett azonban jelen van a proszociális viselkedés is, ami evolúciós szempontból adaptív, kettős stratégia alkalmazására utal.

Berger és Caravita (2016) longitudinális kutatása az iskolai zaklatás pszichológiai (pl. machiavellizmus) és szociális (pl. észlelt népszerűség) okait vizsgálja, illetve azt is, hogy ezeket az összefüggéseket befolyásolja-e az osztály hozzáállása az agresszív viselkedéshez. A kutatásban 5., 6. és 7. osztályos diákok vettek részt, életkoruk 10–13 év között mozgott. A felmérésre használt kérdőíveket háromszor töltötték ki a résztvevők egy év leforgása alatt. Az eredmények szerint a bullying stabilan fennállt az egy év alatt. A machiavellizmus és a zaklatás pozitív összefüggésben állnak, az észlelt népszerűség úgyszintén pozitív együttjárást mutat a zaklatással, viszont a machiavellizmus és a népszerűség egymással nem állnak kapcsolatban. Lányok esetében a zaklatás elkövetése összefüggött a későbbi népszerűséggel. A machiavellizmus előrejelezte a későbbi zaklatást, míg az észlelt népszerűség és zaklatás között nem kimutatható az összefüggés. A machiavellizmus és bullying közötti kapcsolat erősebb azokban az osztályokban, ahol a kapcsolati agresszió presztízsnormaként jelenik meg. A fiúk körében magasabb a bullying stabilitása, holott ez a stabilitás mindkét nemre jellemző.

A *családi szintű rizikófaktorok* közé sorolható a szegényes szülő-gyermek kommunikáció, a szülők csökkent bevonódása a gyermek életébe, az autoriter nevelési stílus, testi fenytés a szülők részéről, a családi konfliktusok és az otthoni elhanyagolás, bántalmazás vagy a családban tapasztalt erőszak (Nuñez-Fadda és mtsai, 2020; Shetgiri és mtsai, 2015).

Az *iskolai szintű tényezők* szintén elősegíthetik a zaklatás kialakulását, illetve fennmaradását: ezek közül megemlíthjük a világos iskolai szabályzatnak és bullyingellenes stratégiák alkalmazásának hiányát, az észlelt ellenséges vagy nem törődő tanári attitűdöket, az erőszak elfogadását az osztályban vagy az iskolában. Védő tényezők az egészséges, összetartó, jól működő közösség és az inspiráló tanulási környezet, ezek kialakítására kell törekedni a prevenció munkában (Buda, 2008).

A ZAKLATÁS KAPCSOLATA AZ ÖNÉRTÉKELÉSSEL ÉS SZEMÉLYISÉGGEL

Kutatásunk vizsgálja a zaklatás és az önértékelés, valamint a személyiség kapcsolatát, ezért a következőkben tekintsük át röviden a téma fontosabb kutatási eredményeit. Az iskolai zaklatás személyiséggel és önértékeléssel való kapcsolatát tanulmányozó vizsgálatok egyértelműen összefüggést mutattak ki a zaklatás és olyan személyiségvonások között, mint a barátságosság, lelkiismeretesség, neuroticizmus (Mitsopoulou & Giovazolias, 2015; Sekol & Farrington, 2015; Podsiadly & Gamian-Wilk, 2017; Volk és mtsai, 2018).

A zaklatás elszenvedőiről elmondható, hogy önértékelésük alacsonyabb, és jellemző rájuk a különtség érzése (Silva és mtsai, 2019; Tsaousis, 2016). Alacsonyabb mértékben barátságosak és lelkiismeretesek, valamint neurotikusabbak, mint társaik (Sekol & Farrington, 2015; Podsiadly & Gamian-Wilk, 2017). Podsiadly és Gamian-Wilk (2017) szerint az alacsony barátságosság inkább következménye, mint kiváltó oka a bullyingnak. A negatív bánásmód ugyanis csökkenti a személy kooperációra való hajlamát. A neuroticizmus összefüggésben áll az áldozat-

tá válással, a depresszió és a szociális szorongás tüneteivel, míg az extravertió ezen tünetek alacsonyabb szintjével áll kapcsolatban. Az iskolai zaklatás áldozatává válás időben stabilan összefügg a depresszióval és a szociális szorongással (Calvete és mtsai, 2016). Volk és munkatársai (2018) kutatása szerint az őszinteség-alázat és a zaklatás negatív összefüggésben áll egymással, szintén negatív kapcsolat van a barátságosság, lelkiismeretesség és a zaklatás között. Továbbá az őszinteség-alázat és a lelkiismeretesség személyiségfaktorok alacsony szintjei jelentős előrejelzői a zaklatásnak, valamint a kínai mintában a barátságosság negatív, az extravertió pedig pozitív prediktornak bizonyult. Van Geel és munkatársai (2017) kutatásában is beigazolódott a barátságosság hiánya/mérsékelt jelenléte, a lelkiismeretesség, valamint a szadizmus, a machiavellizmus és a pszichopátia pozitív kapcsolata a hagyományos és internetes zaklatással.

A zaklatók ugyanakkor kevésbé őszinték és alázatosak, valamint extravertáltabbak társaiknál (Volk és mtsai, 2018). A zaklatók hajlamosabbak a kockázati viselkedésekre, nagyobb eséllyel küzdenek internalizációs problémákkal, kisebb arányú körökben a baráti kommunikáció és alacsonyabb az észlelt társas támogatottság mértéke is (Wolgast & Donat, 2019). Az internalizációs problémák fokozott jelenléte mutatható ki az áldozatok esetében is, nehezebben kommunikálnak a társaikkal, szintén kevesebb társas támogatottságot érzelenek, viszont nem jellemzőek rájuk a kockázati viselkedések (Wolgast & Donat, 2019). Az áldozattá válás és a szociális szorongás kapcsolata erősebb a fiúk körében, míg az áldozattá válás és az alacsony extravertió kölcsönhatása a lányoknál jelentősebb mértékű. Az áldozattá válás kevésbé jelzi előre a szociális szorongást magasabb extravertiósint mellett. A neuroticizmus pozitívan függ össze a depresszió és a szorongás tüneteivel, a depresszió tüneteivel való összefüggése pedig erősebb a lányok körében (Calvete és mtsai, 2016). Baroncelli és Ciucci 2014-es kutatása alapján elmondható, hogy a diákok hajlamosak a bullying több formájába bevonódni, a hagyományos és az internetes zaklatók sem inkompetensebbek társaiknál a saját és mások érzelmeinek kiértékelésében, viszont kevésbé képesek az érzelmszabályozásra és azok helyes megélésére.

Tani és mtsai (2003) összehasonlították a bullying különböző résztvevőinek (zaklatók és támogatóik, áldozatok és védelmezőik, kívülállók) személyiségjellemzőit, és az eredmények alapján elmondható, hogy az áldozatok védelmezői a leginkább barátságosak a bullyingba bevonódó szereplők közül, érzelmileg stabilabbak, mint az áldozatok és a zaklatók. A kívülállók kevésbé barátságosak, mint a védelmezők, és kevésbé extravertáltak, mint a védelmezők, a zaklatók és a zaklatók támogatói. A zaklatók és támogatóik csoportja szintén alacsonyabb barátságossággal jellemezhető az áldozat védelmezőihöz képest, és érzelmileg instabilabbak is, mint a védelmezők. Az áldozatok pedig kevésbé barátságosak, neurotikusabbak és kevésbé lelkiismeretesek, mint a védelmezők és a kívülállók.

Az iskolai zaklatás és az önértékelés viszonyáról elmondható, hogy jelentős negatív együtt járás áll fenn az önértékelés és a bullying elkövetése között, az áldozatok pedig hajlamosak az alacsony önértékelésre. A bullying elszenvedése és az önértékelés közötti összefüggés jelentősebb gyerekek, mint a serdülők esetében, viszont a zaklatás elkövetése és az önértékelés közötti kapcsolat a serdülők körében erősebb (Tsaousis, 2016). A viktimizáció tehát kapcsolatban áll az alacsony önértékeléssel. Az áldozatok önértékelése alacsonyabb, és jellemző rájuk a különység érzése, az érzés, hogy mások, mint a többiek (Silva és mtsai, 2019). Geel és munkatársai 2018-as kutatása úgyszintén jelentős összefüggést talált az áldozattá válás és az önértékelés között. Az észlelt zaklatás magas szintje az alacsonyabb önértékeléssel áll összefüggésben. Balakrishnan és

Fernandez 2018-as kutatásában eltérő eredményeket talált a cyberbullyingra vonatkozólag, mégpedig azt, hogy az önértékelés és az empátia pszichoszociális jellemzői nincsenek jelentős hatással az internetes zaklatókra, áldozatokra és a cyberbullying szemlélőire az idősebb korosztály, a fiatal felnőttek körében, és nem jelzik előre a zaklatást. A nagy részük magas önértékelésűnek és erős empátiájúnak bizonyult.

A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI ÉS HIPOTÉZISEI

Láthattuk tehát, hogy a szakirodalom alapján az iskolai zaklatásba való bevonódás különböző szerepekben jelentős személyiségbeli sajátosságokkal járhat együtt, és kihatással lehet az egyének önértékelésére is.

Kutatásunk célja megvizsgálni az iskoláskorban a társak részéről elszenvedett zaklatás jellemzőit fiatal felnőttek retrospektív vizsgálata alapján, továbbá a viktimizáció és zaklatói viselkedés összefüggéseit a fiatal felnőttkori személyiségvonásokkal és a globális önértékeléssel. Nem utolsósorban, a kutatás által feltárt adatok rávilágíthatnak az iskolai zaklatás, valamint a zaklatói viselkedés negatív hatásaira, és ezáltal hozzájárulhat a bullying megelőzését célzó programok főbb témaköreinek körvonalazásához.

A kutatásban erdélyi és magyarországi fiatal felnőttek vettek részt, többségük egyetemi hallgatók.

A zaklatási tapasztalatok és zaklatói viselkedés lehetséges kapcsolatát az önértékeléssel és a személyiségvonásokkal a következő hipotézisekben fogalmaztuk meg:

H1: Az iskolai zaklatást tapasztaló fiatalok introvertáltabbak, neurotikusabbak, kevésbé lelkiismeretesek, kevésbé barátságosak és alacsonyabb önértékeléssel jellemezhetők, mint a zaklatást nem tapasztalt társaik.

H2: Az iskolai zaklatást elkövető személyek extravertáltabbak, kevésbé barátságosak, kevésbé lelkiismeretesek, neurotikusabbak és alacsonyabb önértékeléssel jellemezhetők, mint a nem zaklató társaik.

H3: A zaklatás elszenvedésének gyakorisága befolyásolja a neuroticizmust, extraverziót, a barátságosságot és az önértékelést.

MÓDSZER ÉS ELJÁRÁS

Eszközök

Az iskolai zaklatást egy három részből álló, leíró jellegű, önbeszámoló kérdéssorozattal mértük fel. A kérdőívet az EU Kids Online network és a terepmunkáért felelős Ipsos MORI ügynökség fejlesztette ki a 2010-ben végzett európai vizsgálatukhoz, a fejlesztés 2009-ben kezdődött (Livingstone és mtsai, 2011). Jelen kutatásban e kérdőív magyarra fordított változatát alkalmaztuk. A kérdéssorozat első része a személyes zaklatás megtapasztalására, a második része a online zaklatás megtapasztalására, a harmadik része pedig az iskolai zaklatás elkövetésére vonatkozott.

A személyiség mérésére a Big Five Inventory (BFI) 44 itemes önbeszámoló kérdőívet alkalmaztuk ($\alpha = 0,71$). A kérdőív a „Nagy Ötök” modelljére épül, a személyiséget öt alapvető di-

menzió mentén méri, ezek a következők: extravertió, barátságosság, lelkiismeretesség, neuroticizmus és nyitottság. Az öt személyiségfaktornak megfelelően a kérdőív öt alskálát tartalmaz, mindenik alskála 8-10 item segítségével vizsgálja a célzott vonást. Az extra-, introvertió dimenziója olyan jellemzőket foglal magába, mint a szociabilitás, asszertivitás, energia, kalandvágy, pozitív érzelmek és melegség. A barátságosságfaktor a bizalomra, segítőkészségre, szerénységre, gondoskodásra, jóindulatra vonatkozik, a lelkiismeretesség magába foglalja a felelősség-tudatot, a rendezettséget, kompetenciát, a teljesítményre törekvést, megfontoltságot és az önfegyelmet. A neuroticizmus vagy érzelmi stabilitás olyan vonások mutatója, mint a szorongás és depresszió mértéke, irritabilitás, szégyen, impulzivitás és sérülékenység, a nyitottság dimenziója pedig az újdonságokra, a tapasztalatokra való nyitottságként értelmezhető, amely egybe-kapcsolja a kíváncsiságot, kreativitást, eredetiséget vonásait. Az alskálák Cronbach-alfa-értéke 0,47–0,72. A résztvevők válaszainak értékei az egyes skálák mentén normál eloszlást követnek.

Az önértékelés vizsgálata a Rosenberg Önbecsülés Skála segítségével valósult meg, amely egy tízitemes önjellemző kérdőív, és a globális önértékelés mérésére szolgál. A kérdőív Cronbach-alfa-értéke 0,72. A résztvevők válaszainak értékei normál eloszlást követnek az önértékelés mentén.

A zaklatásra, a személyiségre és az önértékelésre vonatkozó kérdőívcsomag mellett szerepelt néhány demográfiai adatra vonatkozó kérdés is, mint a résztvevők neme, életkora, iskolai végzettsége, foglalkozása, lakhelye, 9–12. osztályos szakirány és az egyetemi szak.

Eljárás

A résztvevők kiválasztása kényelmi mintavétel által valósult meg, a személyek a vizsgálatvezetők számára hozzáférhető magyarországi és romániai magyar fiatal felnőtt populáció köréből kerültek ki. A kérdőívcsomagot a résztvevők online, Google-úrlap formában kapták kézhez. A kérdőíveket debreceni, kolozsvári, illetve marosvásárhelyi internetes egyetemista csoportokban osztottuk meg, így a résztvevők nagy részét különböző szakokon tanuló egyetemi hallgatók vagy pedig egyetemet végzett fiatal felnőttek teszik ki. Emellett ismerősöket kértünk meg arra, hogy küldjék tovább, illetve terjesszék a felméréshez szolgáló kérdőívcsomagot saját csoportjaikban, illetve ismerőseik körében. A kérdőívcsomag elején megtalálható leírás tájékoztatta a kitöltőket a kutatás céljáról és módjáról, illetve az adatok kezelésének és felhasználásának módjáról. A kutatással kapcsolatos kérdéseikkel a megadott elérhetőségen fordulhattak a felelős vizsgálatvezetőhöz. A résztvevők a tájékoztódás után informált beleegyezésüket adták a vizsgálatban való részvételhez, az első kérdés ugyanis a részvételi szándékra vonatkozott, amelynek a megválaszolása után a rendszer végigvezette a résztvevőt a kérdőíveken. A kitöltés körülbelül 10-15 percet igényelt, önkéntesen és névtelenül történt.

Résztvevők

A kutatásban romániai (erdélyi) és magyarországi magyar fiatal felnőttek vettek részt, összesen 209 személy. A résztvevők életkora 17 és 34 év közötti, átlagéletkoruk 21 év ($M = 21,81$, $SD = 2,72$, ld. 1. táblázat).

1. táblázat. *A résztvevők életkor szerinti eloszlása*

Table 1. *Age distribution of the respondents*

Változók	N	Min.	Max.	M	SD
Életkor	209	17	34	21,81	2,72

N = létszám, Min. = minimum, Max. = maximum, M = átlag, SD = szórás

A résztvevő személyek nagy többsége nő (78,9% nő és 21,1% férfi, ld. 2. táblázat).

2. táblázat. *A résztvevők nemek szerinti eloszlása*

Table 2. *Gender distribution of the respondents*

Nem	N	%
Nő	165	78,9%
Férfi	44	21,1%

A résztvevők nagy része (163 személy) egyetemi hallgató, 62,2%-a egyetemre jár, 15,8%-a pedig egyetem mellett dolgozik is. 16,3% dolgozik, valamint 7 személy (3,3%) 9–12. osztályos tanuló (ld. 3. táblázat). Az egyetemista és az egyetemet végzett résztvevők a következő szakok hallgatói: pszichológia és neveléstudományok, szociológia és szociális munka, műszaki, egészségügyi, orvosi asszisztensi, gyógytorna, orvosi, gyógyszerészet, bölcsészet, történelem, régészet, filozófia, biológia, kémia, matematika, informatika, fizika, turizmus, földrajz, közgazdaságtan, igazságügy, jog, politikatudomány, kommunikáció- és/vagy médiatudomány.

3. táblázat. *A résztvevők foglalkozás szerinti eloszlása*

Table 3. *Distribution of respondents by occupation*

Foglalkozás	N	%
9–12. osztályos	7	3,3%
Egyetemista	130	62,2%
Dolgozó	34	16,3%
Egyetemista és dolgozó	33	15,8%
Munkanélküli	3	1,4%
Egyéb képzés résztvevője	2	1%

Végzettség szempontjából a vizsgálatban részt vevő személyek több mint fele (59,3%) középiskolát és 36,8%-a (77 személy) egyetemet végzett. Emellett néhány résztvevő szakiskolai, 10 osztályos, illetve általános iskolai végzettséggel rendelkezik (ld. 4. táblázat).

4. táblázat. *A résztvevők végzettség szerinti eloszlása*

Table 4. *Distribution of respondents by education*

Végzettség	N	%
Egyetem/főiskola	77	36,8%
Középiskola (12. osztály)	124	59,3%
Szakiskola/szaktanulmányok	5	2,4%
Általános iskola	2	1%
10. osztály	1	0,5%

AZ EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA ÉS ÉRTELMEZÉSE

A zaklatás jellemzői

Az adatok feldolgozása során a résztvevőket külön csoportokra osztottuk a zaklatás elszívésének kritériuma mentén aszerint, hogy saját bevallásuk alapján tapasztaltak vagy nem tapasztaltak zaklatást az iskolai éveik alatt a társaik részéről. A következőkben tekintünk át e két csoport jellemzőit a fontosabb demográfiai változók mentén.

A 5. táblázat alapján elmondható, hogy vizsgálatban résztvevők túlnyomó többségének, 77,5%-ának (155 személy) volt része zaklatásban az iskolai éveik alatt, és mindössze 22,5%-a nem tapasztalt zaklatást. Ez az arány a nőkre és férfiakra egyaránt jellemző, a nők 78%-a (124 személy), a férfiak 75,6%-a (31 személy) tapasztalt iskolai zaklatást.

5. táblázat. *A zaklatást tapasztaltak és nem tapasztaltak nemek szerinti eloszlása*

Table 5. *Distribution of bullying victimization by gender*

Csoportok	Nő		Férfi		Teljes minta	
	N	%	N	%	N	%
Tapasztalt zaklatást	124	78%	31	75,6%	155	77,5%
Nem tapasztalt zaklatást	35	22%	10	24,4%	45	22,5%
Teljes minta	159	100%	41	100%	200	100%

A zaklatást tapasztalt résztvevők életkora 17 és 31 év között van, átlagéletkoruk 21 év ($M = 21,57$, $SD = 2,39$).

Az egyetemet végzett vagy egyetemista résztvevők egyetemi szak szerinti eloszlása jelentősen közelítő különbségeket mutat a zaklatás tapasztalása változó mentén ($\chi^2 = 21,02$, $p = 0,07$, ld. 6. táblázat) Megfigyelhető, hogy a segítő szakot választó egyetemisták nagy része tapasztalt iskolai zaklatást. A pszichológia és neveléstudományos szakosok 100%-a, a szociológia és szociális munka szakosok 70%-a volt bullying áldozata az iskolában. Az egészségügyhöz kapcsolódó szakot választók többsége szintén élt meg zaklatást, az asszisztensi, a gyógytorna és más egészségügyi szakok hallgatóinak több mint háromnegyede (76,9%-a), az orvostanhallgatók 71,4%-a

tapasztalt zaklatást iskolai éveit alatt. Más humán irányultságú szakok hallgatói, mint pl. bölcsészet, történelem, régészet, filozófia, között szintén túlnyomó többségben (85%) vannak azok a személyek, akik tapasztaltak iskolai zaklatást. Az olyan reál beállítottságú szakos hallgatók körében, mint a műszaki és a közgazdaságtan, kevesebb azok aránya, akik tapasztaltak zaklatást, viszont saját csoportjukon belül szintén többségben vannak, a műszakosok 67,6%-a, a közgazdaságtan szakos hallgatók 66,7%-a szenvedett el iskolai zaklatást. Más, úgyszintén reál szakos egyetemisták körében, mint például a matematika, informatika, fizika, biológia vagy kémia, a zaklatást elszenvedők aránya a segítő és humán szakokhoz hasonlóan magas, 81,1%, valamint 100%-os.

6. táblázat. *A zaklatást tapasztaltak és nem tapasztaltak eloszlása egyetemi szakok alapján*
Table 6. *Distribution of bullying victimization by faculty type*

Egyetemi szak		Tapasztaltak zaklatást	Nem tapasztaltak zaklatást	Teljes minta
Pszichológia/ neveléstudományok	N	25	0	20
	%	100%	0%	100%
Műszaki	N	25	12	37
	%	67,6%	32,4%	100%
Egészségügyi/orvosi asszisztensi/gyógytornász	N	10	3	13
	%	76,9%	23,1%	100%
Orvostudomány	N	10	4	14
	%	71,4%	28,6%	100%
Gyógyszerészet	N	3	0	3
	%	100%	0%	100%
Bölcsészet/történelem/filozófia	N	17	3	20
	%	85%	15%	100%
Közgazdaságtan	N	12	6	18
	%	66,7%	33,3%	100%
Biológia/kémia	N	7	0	7
	%	100%	0%	100%
Matematika/informatika/fizika	N	9	2	11
	%	81,8%	18,2%	100%
Szociológia/szociális munka	N	7	3	10
	%	70%	30%	100%
Turizmus/földrajz	N	5	2	7
	%	71,4%	28,6%	100%
Igazságügy/jog/politikatudomány	N	5	2	7
	%	71,4%	28,6%	100%
Kommunikáció- és/vagy média-tudomány	N	2	3	5
	%	40%	60%	100%

Egyéb	N	3	3	6
	%	50%	50%	100%
Teljes minta	N	140	43	183
	%	76,5%	23,5%	100%

$$\chi^2 = 21,02, p = 0,07$$

A 7. táblázatban látható a zaklatást tapasztaltak iskolaciklusok szerinti eloszlása. A zaklatást tapasztaltak 58,7%-a (91 személy) szenvedett el 1–4. osztályos korában zaklatást, 81,9%-a (127 személy) tapasztalta 5–8. osztályban, és 52,3%-a (81 személy) 9–12. osztályban. Látható tehát, hogy az 5–8. osztályban a legnagyobb a bullying elszenvetésének aránya. Ezt a tendenciát erősíti Baroncelli és Ciucci (2014) kutatása, amely szintén azt találta, hogy a viktimizáció 8. osztályban a legnagyobb mértékű.

7. táblázat. *A zaklatást tapasztaltak és nem tapasztaltak eloszlása iskolaciklusok szerint*
Table 7. *Distribution of bullying victimization by education cycle*

Csoportok	1–4. osztályban		5–8. osztályban		9–12. osztályban	
	N	%	N	%	N	%
Tapasztalt zaklatást	91	58,7%	127	81,9%	81	52,3%
Nem tapasztalt zaklatást	64	41,3%	28	18,1%	74	47,7%

A zaklatást tapasztalt és nem tapasztalt résztvevők végzettség, foglalkozás és 9–12. osztályos szak szerinti eloszlásában nem mutatható ki jelentős eltérés.

A zaklatás és személyiségvonások kapcsolata

Az adatfeldolgozás során összehasonlításra került az iskolai zaklatást tapasztalók és nem tapasztalók csoportja a BFI-kérdőív által mért öt személyiségvonás (extraverzió, barátságosság, lelkiismeretesség, neuroticizmus és nyitottság), valamint a Rosenberg Önbecsülés Skála által mért globális önértékelés mentén. A két csoport között az extraverzió ($t = -2,02, p = 0,04$) és a neuroticizmus ($t = 2,22, p = 0,02$) mentén mutatkozott szignifikáns különbség. Azon személyek, akiket iskolai éveik alatt zaklattak a társaik, jelentősen neurotikusabbak ($M = 24,49, SD = 4,22$) és kevésbé extrovertáltak ($M = 24,22, SD = 6,98$), mint a zaklatást nem tapasztaló társaik. Hasonló eredményekre jutottak Mitsopoulou és Giovazolias (2015), Podsiadly és Gamian-Wilk (2017), Volk és munkatársai (2018), Sekol és Farrington (2015), valamint Tani és munkatársai (2003) kutatásai. A zaklatást elszenvetők lelkiismeretességének átlagértéke $M = 1,96, SD = 5,51$, míg társaiké $M = 32,64, SD = 5,34$. A bullyingnak áldozatul esett személyek tehát alacsonyabb lelkiismeretességgel jellemezhetők, ez az eltérés viszont statisztikailag nem jelentős ($p = 0,46$). A zaklatást tapasztalt személyekről az eredmények alapján elmondható, hogy kevésbé barátságosak ($M = 29,50, SD = 4,43$), mint társaik ($M = 30,22, SD = 3,39$), viszont a különbség nem szignifikáns a két csoport között ($p = 0,33$). A lelkiismeretességre és barátságosságra vonatkozó különbségek – bár nem jelentősek – egybecsengenek a szakirodalom

eredményeivel (Podsiadly & Gamian-Wilk, 2017; Volk és mtsai, 2018, Sekol & Farrington, 2015; Tani és mtsai, 2003; Van Geel és mtsai, 2017). A nyitottság tekintetében ugyanakkor a zaklatást elszenvedők mutatnak magasabb átlagértéket ($M = 35,27$, $SD = 5,46$) a zaklatást nem tapasztalt társaikhoz viszonyítva ($M = 34,37$, $SD = 3,96$), a különbség azonban nem szignifikáns. Ezen eredmények adatait a 8. táblázat foglalja össze.

8. táblázat. *A zaklatást elszenvedett és el nem szenvedett csoportok közötti különbségek a Big5 személyiségvonások mentén (független mintás t-próba)*

Table 8. *Mean differences between victims and non-victims in personality traits (independent sample t-test)*

	Tapasztalt zaklatást			Nem tapasztalt zaklatás			t(df)	p
	N	M	SD	N	M	SD		
Extraverzió	155	24,22	6,98	45	26,55	6,00	-2,02(198)	,04
Lelkiismeretesség	155	31,96	5,51	45	32,64	5,34	-,73(198)	,46
Neuroticizmus	155	24,49	4,22	45	22,84	4,90	2,22(198)	,02
Barátságosság	155	29,50	4,43	45	30,22	3,93	-,97(198)	,33
Nyitottság	155	35,27	5,46	45	34,37	3,96	1,02(198)	,30

N = létszám, M = átlag, SD = szórás, p = szignifikancia

Összevetve a zaklatást tapasztalt és nem tapasztalt személyek önértékelését (ld. 9. táblázat), az eredmények alapján nem mutatható ki szignifikáns különbség a két csoport globális önértékelésében ($t = -0,72$, $p = 0,46$). Ennek ellenére azonban a zaklatást tapasztaltak önértékelése átlagosan alacsonyabb ($M = 22,70$, $SD = 6,02$) a zaklatást nem tapasztalt személyek önértékelésénél ($M = 23,48$, $SD = 7,26$). Ez az adat a szakirodalomnak megfelelő, az áldozatok önértékelése azonban jelentősen alacsonyabb, mint társaiké (Silva és mtsai, 2019; Tsaousis, 2016; Geel és mtsai, 2018). Balakrishnan és Fernandez 2018-as kutatásukban nem találtak különbséget a zaklatók, áldozatok és szemlélők önértékelése között, egyformán magasnak bizonyul a három csoport önértékelése. Ennek oka az lehet, hogy fiatal felnőttkorban az önértékelés megnő a serdülőkorhoz képest. A különbség hiánya magyarázható azzal is, hogy a zaklatást elszenvedő és elkövető résztvevők között nagy mértékű átfedés van, a zaklatást elszenvedők 33,5%-a maga is követett el zaklatást az iskolai éveik alatt.

A kutatás első hipotézise, amely feltételezi, hogy az iskolai éveik alatt zaklatást elszenvedett személyek társaiknál introvertáltabbak és neurotikusabbak, részben beigazolódnak. A hipotézis alacsonyabb barátságosságra, lelkiismeretességre és önértékelésre vonatkozó részét nem igazolják az eredmények. Az eredmények szerint kis különbségek mutatkoznak a zaklatást tapasztaltak barátságosságában, lelkiismeretességében és önértékelésében a társaikhoz viszonyítva, az eltérések azonban statisztikailag nem szignifikánsak.

9. táblázat. *Különbségek a zaklatást elszenvedettek és el nem szenvedettek önértékelésében (független mintás t-próba)*

Table 9. *Mean differences between victims and non-victims in self-esteem (independent sample t-test)*

Csoportok	N	M	SD	t(df)	p
Tapasztalt zaklatást	155	22,70	6,02	-,72(198)	,46
Nem tapasztalt zaklatást	45	23,48	7,26		

N = létszám, M = átlag, SD = szórás, p = szignifikancia

A továbbiakban varianciaanalízis segítségével megvizsgáltuk, hogy a bullying megtapasztalásának időbeni gyakorisága hatással van-e a különböző személyiségvonásokra és az önértékelésre. A 10. táblázatban bemutatott eredmények alapján megállapítható, hogy a gyakoriság hatása szignifikáns az extravertió ($F = 3,12$, $p = 0,01$), a barátságosság ($F = 2,31$, $p = 0,05$) és a nyitottság ($F = 2,54$, $p = 0,04$) vonásaira nézve. A lelkiismeretesség, neuroticizmus és önértékelés szempontjából a bullying előfordulásának gyakorisága nem gyakorol jelentős hatást a személyiségre.

10. táblázat. *A zaklatás elszenvedése gyakoriságának hatása a személyiségvonásokra (ANOVA)*

Table 10. *The effect of the frequency of bullying on personality traits (one-way ANOVA)*

	F	p
Extraverzió	3,12	,01
Lelkiismeretesség	,19	,94
Neuroticizmus	1,73	,14
Barátságosság	2,31	,05
Nyitottság	2,54	,04
Önértékelés	1,20	,31

p = szignifikancia

A 11. táblázatban foglalt adatok alapján elmondhatjuk, hogy a gyakoribb zaklatás alacsonyabb extravertióval és alacsonyabb barátságossággal jár együtt. Azoknak a személyeknek, akik minden nap vagy szinte minden nap tapasztaltak zaklatást, az extravertió vonás mentén elért átlagértéke $M = 22,88$, $SD = 7,05$, míg azoknak, akiknek havi egy-két alkalomnál ritkábban volt részük zaklatásban, átlagosan $M = 26,46$, $SD = 5,71$ értékű az extravertióskálán elért pontszámuk. A leggyakrabban, minden nap vagy szinte minden nap zaklatást tapasztaló résztvevők barátságosságskálán elért átlagértéke $M = 28,83$, $SD = 5,36$, ezzel szemben a ritkábban, a havonta egyszer-kétszer zaklatást tapasztalóké $M = 31,22$, $SD = 3,88$, és a zaklatást ennél is ritkábban megélt személyek barátságosságsátlaga $M = 30,29$, $SD = 2,88$. A zaklatást soha nem tapasztalt személyek átlagosan 30,07 pontot értek el a barátságosságskálán ($SD = 3,68$). A nyitottság mentén a zaklatásnak minden nap vagy szinte minden nap kitett személyek érték el a legmagasabb értéket ($M = 36,67$, $SD = 5,36$). A zaklatást hetente néhányszor tapasztaló személyek átlagosan kevésbé nyitottak ($M = 34,07$, $SD = 5,45$), mint a havonta egy-két alkalommal zakla-

tott személyek ($M = 36,37$, $SD = 4,95$), illetve az ennél ritkábban zaklatottak ($M = 34,54$, $SD = 5,12$) és a zaklatást soha nem tapasztaltak ($M = 34,06$, $SD = 4,06$). Ez az eredmény magyarázható azzal, hogy a traumatikus, negatív tapasztalatok hatására átélt érzelmek mélyíthetik a gondolkodást, kreatívabbá, elfogadóbbá és nyitottabbá tehetnek mások, illetve más értékek iránt, ugyanakkor a negatív érzelmek nyitottá tehetnek a művészet, a művészi, kreatív tevékenységek iránt, mert lehetőséget adnak ezek kifejezésére, levetésére, megfelelő keretbe rendezésére és feldolgozására.

11. táblázat. *A zaklatás elszemvedése gyakoriságának hatása a személyiségvonásokra (átlagok és szórás)*

Table 11. *The effect of the frequency of bullying on personality traits (mean values and SD)*

Gyakoriság	Extraverzió		Nyitottság		Barátságosság	
	M	SD	M	SD	M	SD
Minden nap, szinte minden nap	22,88	7,05	36,67	5,97	28,83	5,36
Hetente egyszer-kétszer	22,89	7,73	34,07	5,45	28,70	4,41
Havonta egyszer-kétszer	26,63	5,96	36,37	4,95	31,22	3,88
Ritkábban	26,46	5,71	34,54	5,12	30,29	2,88
Soha	25,78	6,20	34,06	4,06	30,07	3,68

M = átlag, SD = szórás

A vizsgálat kiterjedt a zaklatást elkövetők és el nem követők csoportjaira, illetve ezen csoportok tagjai személyiségének és önértékelésének összehasonlítására is. A következőkben bemutatásra kerülnek e két csoport fontosabb demográfiai jellemzői.

A nők 38,1%-a követett el zaklatást, a férfiaknak pedig több mint fele (55,9%) volt zaklató az iskolai éve alatt (ld. 16. táblázat). A résztvevőknek összesen 42,2%-a (59 személy) követett el zaklatást, 57,6%-a (80 személy) pedig nem zaklatott másokat az iskolában.

12. táblázat. *A zaklatást elkövetők és nem elkövetők nemek szerinti eloszlása*

Table 12. *Bullying perpetration by gender*

Csoportok	Nő		Férfi		Teljes minta	
	N	%	N	%	N	%
Elkövetett	40	38,1%	19	55,9%	59	42,2%
Nem követett el	65	61,9%	15	44,1%	80	57,6%
Teljes minta	105	100%	34	100%	139	100%

A zaklatást elkövetők életkora 17-től 29 évig terjed, átlagéletkoruk 21 év ($M = 21,56$, $SD = 2,52$).

A zaklatást elkövetett résztvevők középiskolai, azaz 9–12. osztályos szak szerinti eloszlása jelentős eltéréseket mutat ($\chi^2 = 12,25$, $p = 0,09$, ld. 13. táblázat). A humán szakon végzett résztvevők jóval kisebb arányban (30%) követtek el zaklatást, mint például a művészeti (66,7%) vagy reál (68%) szakon tanult résztvevők. A természettudományok szakon tanultak 42,9%-a, míg a közgazdaságtani osztályosok 33,4%-a, az általános (nem meghatározott) profilú középiskolai osztályba járók pedig egynegyede (33,3%) volt zaklató.

13. táblázat. *A zaklatást elkövetők és nem elkövetők eloszlása a 9–12. osztályos szakok alapján*
Table 13. *Distribution of bullying perpetration by high-school types*

9–12. osztályos szakok		Követtek el zaklatást	Nem követtek el zaklatást	Teljes minta
Humán	N	15	35	50
	%	30%	70%	100%
Természettudományok	N	12	16	28
	%	42,9%	57,1%	100%
Reál	N	17	8	25
	%	68%	32%	100%
Közgazdaságtan	N	4	8	12
	%	33,3%	66,7%	100%
Művészeti	N	2	1	3
	%	66,7%	33,3%	100%
Általános	N	4	8	12
	%	33,3%	66,7%	100%
Turizmus	N	2	1	3
	%	66,7%	33,3%	100%
Szakma	N	3	3	6
	%	50%	50%	100%

$$\chi^2 = 12,25, p = 0,09$$

A zaklatást elkövetők és el nem követők személyiségének összehasonlítása révén az derült ki, hogy a lelkiismeretesség-vonás mentén statisztikailag majdnem szignifikáns különbség van a két csoport között ($t = -1,87$, $p = 0,06$, ld. 14. táblázat). Az elkövetőkről elmondható, hogy kevésbé lelkiismeretesek ($M = 31,22$, $SD = 6,09$), mint azok a társaik, akik nem zaklattak másokat ($M = 32,96$, $SD = 4,84$). Volk és munkatársai (2018) szintén negatív összefüggést mutattak ki a zaklatás elkövetése és a lelkiismeretesség között, illetve azt találták, hogy az alacsony lelkiismeretesség előrejelzi a zaklatást. A zaklatás és lelkiismeretesség közötti negatív összefüggést Van Geel és munkatársai (2017) is megerősítik. A fennmaradó négy személyiségvonás mentén nem mutatható ki jelentős különbség a két csoport között, azonban megállapíthatjuk, hogy az elkövetők extraverziójának átlagértéke ($M = 24,89$, $SD = 6,94$) magasabb, mint a nem elkövetőké ($M = 24,38$, $SD = 7,00$), neurotikusabbak ($M = 24,28$, $SD = 5,03$), barátságosabbak ($M = 30,10$, $SD = 3,48$) és nyitottabbak ($M = 35,16$, $SD = 4,89$), mint társaik (neuroticizmus $M = 23,71$, $SD = 4,55$, barátságosság $M = 29,48$, $SD = 4,70$ és nyitottság $M = 34,87$, $SD = 5,58$). A

neuroticizmusra és extravertióra vonatkozó eredmények egybecsengnek Tani és munkatársai (2003), valamint Volk és munkatársai (2018) vizsgálatával, az utóbbi szerint az extravertió előrejelzi a zaklatás elkövetését. A barátságosság azonban a szakirodalom szerint negatív összefüggésben áll a zaklatás elkövetésével (Volk és mtsai, 2018; Van Geel és mtsai, 2017). Több kutatás is rávilágít azonban arra, hogy a zaklatók sok esetben jó szociális készségekkel rendelkeznek, népszerűek társaik körében, illetve a zaklatás elkövetése összefüggésben áll az észlelt népszerűség magasabb szintjével (Berger & Caravita, 2016). Tani és munkatársai (2003) a zaklatásban részt vevő szereplőket összehasonlítva, azt találták, hogy a zaklatók és támogatóik barátságosabbak és extravertáltabbak, mint a kívülállók. Más kutatások a bullying adaptív jellegét emelik ki, Book és munkatársai (2012) nem találtak összefüggést a zaklatás elkövetése és a barátságosság között, ugyanakkor megállapítják, hogy a zaklatás adaptív is lehet, a zaklatók célratorően választják az agresszív viselkedést, és emellett jelen van a proszociális viselkedés is.

14. táblázat. *A zaklatást elkövetők és el nem követők közötti különbségek a Big5 személyiségvonások mentén (független mintás t-próba)*

Table 14. *Mean differences between perpetrators and non-perpetrators in personality traits (independent sample t-test)*

	Követett el zaklatást			Nem követett el zaklatást			t(df)	p
	N	M	SD	N	M	SD		
Extravertió	59	24,89	6,94	80	24,38	7,00	,42(137)	,67
Lelkiismeretesség	59	31,22	6,09	80	32,96	4,84	-1,87(137)	,06
Neuroticizmus	59	24,28	5,03	80	23,71	4,55	,70(137)	,48
Barátságosság	59	30,10	3,48	80	29,48	4,70	,84(137)	,40
Nyitottság	59	35,16	4,89	80	34,87	5,58	,32(137)	,74

N = létszám, M = átlag, SD = szórás, p = szignifikancia

Az önértékelés mentén nincs jelentős különbség azok között, akik zaklattak és akik nem zaklattak másokat az iskolai éveik alatt ($t = 0,23$, $p = 0,81$, ld. 15. táblázat), viszont az elkövetők önértékelésének átlagértéke magasabb ($M = 22,93$, $SD = 6,29$), mint a nem elkövetőké ($M = 22,67$, $SD = 6,48$). A zaklatók önértékelése szempontjából a szakirodalom eredményei megosztóak, nem egyértelműen megállapítható az önértékelés pozitív vagy negatív együttjárása a zaklatás elkövetésével. Tsousis 2016-os metaanalízise negatív együttjárást mutatott ki a két változó között, más szerzők azonban a zaklatóknak magas önértékelést tulajdonítanak (Balakrishnan & Fernandez, 2018; Sanders & Phye, 2004). Shetgiri és munkatársai (2015) is rámutatnak a zaklatók önértékelésének ellentétes szakmai megítélésére, egyes kutatók szerint a zaklatók bizonytalanok, mások társaiknál magasabb önértékelést tulajdonítanak nekik.

15. táblázat. *Különbségek a zaklatást elkövetők és nem elkövetők önértékelésében (független minta t-próba)*

Table 15. *Mean differences between perpetrators and non-perpetrators in self-esteem (independent sample t-test)*

Csoportok	N	M	SD	t(df)	p
Követett el zaklatást	59	22,93	6,29	,23(137)	,81
Nem követett el zaklatást	80	22,67	6,48		

N = létszám, M = átlag, SD = szórás, p = szignifikancia

A megküzdés tekintetében a zaklatást tapasztalt fiatalok 21%-a próbálta megoldani a problémát a tapasztalt negatív események után, 22,4%-a saját magát hibáztatta a törtétekért, 31,9%-a megpróbálta lerázni azt, aki bántotta őt, 5,7%-a megpróbált bosszút állni a zaklatón, 6,2%-a pedig ezek közül egyiket sem tette. Néhány ember sírással, bezárkózással, visszahúzó-dással, a törtétek figyelmen kívül hagyásával, segítségkéréssel, erősnek mutatkozással, illetve önmaga vagy az elkövetők hibáztatásával reagált a negatív eseményekre. A zaklatást tapasztalt személyek körülbelül fele (52,4%-a) mondta el valaki másnak, hogy mi történt vele. Közülük 41% osztotta meg szüleinek a tapasztalatait, 12,9%-a a testvérének, 30,5%-a pedig egy barátjának mondta el a törtéteket. A zaklatást tapasztalt résztvevők 51,9%-a vallotta, hogy a törtétek hatására került az illetőt, ez a személyek 25,7%-ának segített a megküzdésben, 28,1%-a szólt egy felnőttnek, szüleinek vagy tanárainak, ez a résztvevők 13,8%-ának segített, 5,2%-a megbosszulta a sérelmeket (ő is megütötte/kigúnyolta zaklatóját), 8,1%-a pedig segítséget kért a barátaitól vagy az osztálytársaitól. A két utóbbi megküzdési mód a személyek 3,8, valamint 8,1%-ának jelentett valóban segítséget.

A KUTATÁS KORLÁTAI

A kutatás korlátai közé sorolhatjuk a mintavétel módját, amely kényelmi mintavétel lévén, csak olyan személyek részvételét tette lehetővé, akik hozzáférhetőek voltak a vizsgálatvezetők számára, így a minta nem reprezentatív az iskolai zaklatást tapasztalt és elkövetett fiatal felnőtt populáció szempontjából. Továbbá az összehasonlításra került csoportok nem ekvivalensek, aránytalanul oszlik meg a résztvevők létszáma az összehasonlított csoportok között – sokkal több személy van például a zaklatást tapasztalt, mint a nem tapasztalt csoportban –, és a nemek szempontjából is nagyon kiegyensúlyozatlan az eloszlás, mivel sokkal több volt a női résztvevő a kutatásban. A vizsgálat retrospektív kutatás volt, a résztvevők iskolás éveik alatt szerzett tapasztalatait az erre vonatkozó emlékeik alapján vizsgálta, ami torzítás forrása lehet.

Továbbfejlesztési lehetőségként megemlíthető a véletlenszerű mintavétel alkalmazása, amely lehetővé tenné a reprezentatív mintán végzett vizsgálatot, illetve olyan összefüggések vizsgálata, amelyekre a jelen kutatásban nem került sor.

KÖVETKEZTETÉSEK

A eredményeink arra utalnak, hogy az egyetemisták nagy része, 77,7%-a tapasztalt gyerekkorában iskolai zaklatást, 23,8%-a minden nap vagy szinte minden nap, és 23,1%-a vallotta be, hogy zaklatott másokat iskolai éve alatt. Bár a kényelmi mintavétel miatt az eredményeink nem általánosíthatók, mégis felhívják a figyelmet a jelenség széles körű elterjedtségére.

Az iskola a fejlődés szempontjából kritikus gyermekkori és serdülőkori periódusokat fog át, az ott szerzett tapasztalatok tehát egy rendkívül szenzitív periódusban érik az egyént, amelyeknek a következményei kihatással lehetnek a teljes fejlődési folyamatra, az egyén személyiségének alakulására vagy akár egész későbbi életére.

Az eredményeink alapján elmondható, hogy az iskolai zaklatás áldozatai jelentősen introvertáltabbak és neurotikusabbak, mint a zaklatást nem tapasztalt társaik. A zaklatás elszenvetésének gyakorisága jelentősen befolyásolja az extravertizációt, a barátságosság és a nyitottság vonásait. A zaklatást gyakrabban tapasztaló személyek kevésbé extravertáltak és kevésbé barátságosak, mint a zaklatást ritkábban vagy soha nem tapasztaló társaik, a nyitottság tekintetében az áldozatok viszont magasabb átlagértéket értek el.

A zaklatás elkövetőivel kapcsolatban elmondható, hogy kevésbé lelkiismeretesek, mint nem zaklató társaik. Az önértékelésre és a további személyiségvonásokra vonatkozóan a kutatás nem tudott jelentős különbségeket kimutatni a csoportok között.

Láthatjuk tehát, hogy az iskolai zaklatásba való bevonódás különböző szerepekben jelentős személyiségbeli sajátosságokat vonhat maga után, és kihatással lehet az egyének önértékelésére is. Mivel a mindennapi iskolai életben elkerülhetetlen jelenségről van szó, és maguk a diákok is mindennapos történésnek tartják a bullying előfordulását, fontos, hogy a témát mind a kutatók, mind pedig a gyakorló szakemberek szem előtt tartásuk és a prevenció, valamint az intervenció programok kidolgozásakor fokozott figyelmet kapjanak az olyan területek is, mint a személyiség vagy az önértékelés.

A zaklatással kapcsolatos megküzdés tekintetében eredményeink arra utalnak, hogy a gyerekek majdnem fele nem beszél senkinek a történetéről, majdnem negyedük saját magát hibáztatja. Ezekben az esetekben jóval nagyobb eséllyel alakulnak ki internalizációs problémák. Egy részük bosszút állt, tovább görgetve ezáltal az erőszakot. A súlyos zaklatás esetén a történetek leállításában Chen (2019) szerint fontos az elkövetők, sőt a szemlélők megbüntetése, felelősségre vonása, ellenkező esetben súlyos károkat okozhat. A zaklatott fiataloknak mindössze 28%-a kért segítséget egy felnőttől, és jóval kevesebb, 13%-a kapott tényleges segítséget.

Eredményeink egyértelműen hangsúlyozzák, más szerzők (Bacchini és mtsai, 2020) következtetéseivel egybehangzóan, a zaklatás elleni iskolai politikák kidolgozásának fontosságát, amelyek kifejezetten foglalkoznak a megelőzéssel, valamint a megküzdéssel és a szakmai segítség lehetővé tételével is. Egyetértve Chennel (2019) következtetéseivel, fontos kitérni a különböző szereplők szerepeire és beavatkozási lehetőségeire. További fontos szempont a felnőttek (tanárok és szülők) felkészítése a zaklatás felismerésére és helyes kezelésére. Nagyon lényeges, hogy a gyermek vagy a serdülő milyen tapasztalatokat szerez, mit tanul meg, mit sajátít el az iskolai évek alatt a társas kapcsolatok működéséről, a szociális hálóban, a közösségben, a társadalomban betöltött szerepéről, az interperszonális konfliktusok természetéről és megoldási lehetőségeiről.

SZAKIRODALOM
REFERENCES

- Bacchini, D., Esposito, C., Affuso, G., & Amodeo, A. L. (2020). *The Impact of Personal Values, Gender Stereotypes, and School Climate on Homophobic Bullying: a Multilevel Analysis, Sexuality Research and Social Policy: Journal of NSRC*, 7, 1-14 <https://doi.org/10.1007/s13178-020-00484-4>
- Balakrishnan, V., & Fernandez, T. (2018). Self-esteem, empathy and their impacts on cyberbullying among young adult. *Telematics and Informatics*, 35, 2028–2037. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2018.07.006>
- Baroncelli, A., & Ciucci E. (2014). Unique effects of different components of trait emotional intelligence in traditional bullying and cyberbullying. *Journal of Adolescence*, 37, 807–815. <http://dx.doi.org/10.1016/j.adolescence.2014.05.009>
- Berger, C., & Caravita, C. S. S. (2016). Why do early adolescents bully? Exploring the influence of prestige norms on social and psychological motives to bully. *Journal of Adolescence*, 46, 45–56. <http://dx.doi.org/10.1016/j.adolescence.2015.10.020>
- Book, S., Volk, A. A., & Hosker, A. (2012). Adolescent bullying and personality: An adaptive approach. *Personality and Individual Differences*, 52, 218–223. doi:10.1016/j.paid.2011.10.028
- Buda, M. (2015). *Az iskolai zaklatás a kutatások tükrében*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Buda, M., Kőszeghy, A., & Szirmai, E. (2008). Iskolai zaklatás – Az ismeretlen ismerős. A Jelenség a kutatási eredmények tükrében. *Educatio*, 3, 373–386.
- Calvete, E., Orue, I., & Gamez-Guadix, M. (2016). Do extraversion and neuroticism moderate the association between bullying victimization and internalizing symptoms? A three-wave longitudinal study. *Journal of School Psychology*, 56, 1–11. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jsp.2016.02.003>
- Chen, X. Y. (2019). Judgment of Tort Liability of Multi-Person Bullying in School Bullying. *Creative Education*, 10, 2334–2346.
- Cho, S., & Lee, M., J. (2018). Explaining physical, verbal, and social bullying among bullies, victims of bullying, and bully-victims: Assessing the intergrated approach between social control and lifestyles-routine activities theories. *Children and Youth Services Review*, 91, 372–382. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.06.018>
- Coie, J. D, Dodge, K. A, Terry, R., & Wright, V. (1991): The Role of Aggression in Peer Relations: An Analysis of Aggression Episodes in Boys' Play Groups. *Child Development*, 62(4), 812–826.
- Coloroso, B. (2014). *Zaklatók, áldozatok, szemlélők: Az iskolai erőszak. Óvodától középiskoláig: hogyan szakíthatja meg a szülő és a pedagógus az erőszak körforgását?* Budapest: Harmat.
- Geel van, M., Goemans, A., Zwaanswijk, W., Gini, G., & Vedder, P. (2018). Does peer victimization predict low self-esteem, or does low self-esteem predict peer victimization? Meta-analyses on longitudinal studies. *Developmental Review*, 49, 31–40. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2018.07.001>

- Karikari, I., Brown, J., Ashirify, G. D., & Storms, J. (2020) *Bullying Prevention in Schools: The Need for a Multiple Stakeholder Approach. Advances in Social Work, 20*(1), 61–81, DOI: 10.18060/22928
- Kljakovic, M., & Hunt, C. (2016). A meta-analysis of predictors of bullying and victimisation in adolescence. *Journal of Adolescence, 49*, 134–145. <http://dx.doi.org/10.1016/j.adolescence.2016.03.002>
- Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., & Ólafsson, K. (2011). *Risks and safety on the internet: The perspective of European children. Full Findings*. LSE, London: EU Kids Online
- Mitsopoulou, E., & Giovazolias, T. (2015). Personality traits, empathy and bullying behavior: A meta-analytic approach. *Aggression and Violent Behavior, 21*, 61–72. <http://dx.doi.org/10.1016/j.avb.2015.01.007>
- Núñez-Fadda, S. M., Castro-Castañeda, R., Vargas-Jiménez, E., Musitu-Ochoa G., & Callejas-Jerónimo, J. E. (2020). Bullying Victimization among Mexican Adolescents: Psychosocial Differences from an Ecological Approach. *Int. J. Environ. Res. Public Health, 17*(13), 4831; doi:10.3390/ijerph17134831
- Olweus, D. (1999). Az iskolai zaklatás. *Educatio, 4*, 717–739.
- Podsiadly, A., Gamian-Wilk, M. (2017). Personality traits as predictors or outcomes of being exposed to bullying in the workplace. *Personality and Individual Differences, 115*, 43–49. <http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2016.08.001>
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1996). 'Bullying as a Group Process: Participant Roles and their Relations to Social Status within the Group'. *Aggressive Behavior, 22*, 1–15.
- Sanders, E. C., & Phye, D. G. (2004). *Bullying. Implications for the Classroom*. San Diego: Academic Press.
- Sekol, I., & Farrington, P. D. (2015). Personal characteristics of bullying victims in residential care for youth. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research, 8*(2), 99–113. DOI 10.1108/JACPR-11-2015-0198
- Shetgiri, R., Espelage, L. D., & Carroll, L. (2015). *Practical Strategies for Clinical Management of Bullying*. USA: Springer. DOI 10.1007/978-3-319-15476-3
- Sijtsema, J. J., Veenstra, R., Lindenberg, S., & Salmivalli, C. (2009). Empirical test of bullies' status goals: assessing direct goals, aggression and prestige. *Aggressive Behavior, 35*(1), 57–67.
- Silva, R., R., G., Lima, C., L., M., Barreirab, K., A., & Acioli, L., M., R. (2019). Prevalence and factors associated with bullying: differences between the roles of bullies and victims of bullying. *Jornal de Pediatria. 1–9.*, <https://doi.org/10.1016/j.jpmed.2019.09.005>
- Smith, P. K. (2004). Bullying: Recent developments. *Child and Adolescent Mental Health, 9*, 98–103.
- Sutton, J., Smith, G., & Swettenham, J. (2001). Bullying and 'Theory of Mind': A Critique of the 'Social Skills Deficit' View of Anti-Social Behaviour. *Social Development, 8*(1), 117–127. DOI: 10.1111/1467-9507.00083
- Tani, F., Greenman, S. P., Schneider, H. B., & Fregoso, M. (2003). Bullying and the Big Five. A Study of Childhood Personality and Participant Roles in Bullying Incidents. *School Psychology International, 24*(2), 131–146.

- Tőkés, Gy., László, É., Antal, I. (2012). A romániai fiatalok megküzdése az online veszélyekkel. *Erdélyi Társadalom*, 10(1), 55–79.
- Troop-Gordon, W. (2017). Peer victimization in adolescence: The nature, progression, and consequences of being bullied within a developmental context. *Journal of Adolescence*, 55, 116–128. <http://dx.doi.org/10.1016/j.adolescence.2016.12.012>
- Tsaousis, I. (2016). The relationship of self-esteem to bullying perpetration and peer victimization among schoolchildren and adolescents: A meta-analytic review. *Aggression and Violent Behavior*, 31, 186–199. <http://dx.doi.org/10.1016/j.avb.2016.09.005>
- Van Geel, M., Goemans, A., Toprak, F., & Vedder, P. (2017). Which personality traits are related to traditional bullying and cyberbullying? A study with the Big Five, Dark Triad and sadism. *Personality and Individual Differences*, 106, 231–235. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.10.063>
- Volk, A. A., Schiralli, K., Xia, X., Zhao, J., & Dane, V. A. (2018). Adolescent bullying and personality: A cross-cultural approach. *Personality and Individual Differences*, 125, 126–132. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.01.012>
- Wolgast, A., & Donat, M. (2019). Cultural mindset and bullying experiences: An eight-year trend study of adolescents's risk behaviors, internalizing problems, talking to friends, and social support. *Children and Youth Services Review*, 99, 257–269. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2019.02.014>